

Antero Leitzinger

Tutkija, VTT
Maahanmuuttovirasto
antero.leitzinger@migri.fi

Raja railona aukeaa?

Kartoista on mielenkiintoista seurata valtioiden rajoja: Sveitsin ulkorajat ja kantonien väliset sisärajat muistuttavat keskiajan mosaiikkimaisesta hajaannuksesta ja kuinka jokin hiippakunta tai luostari saattoi omistaa ikeiaikaisia lahjoitusmaita toisten lomasta. Yhdysvaltain ja Afrikan rajoja puolestaan on vedetty viivoittimella, kuten Suomenkin itärajaa 1940-luvulla.

Vaikka monet vanhat rajat on Napoleonin ajoista virtaviivaistettu ja piirustuspyödyillä vedetyt rajat sovitettu maastoon, sieltä täältä löytyy merkillisiä ulokkeita ja saarekkeita, emämaastaan irrallisia eksklaaveja tai jopa kokonaan toisen maan ympäröimiä itsenäisiä enklaaveja (Vatikaani, San Marino, Lesotho). Mielikuvitusta kiehtoo, mitä rajat ovat silloin käytännössä tarkoittaneet, etenkin sotien aikaan. Turisteja houkuttelevat jaetut paikkakunnat kuten Viron ja Latvian välillä Valgan/Valkan kaupunki tai peräti rakennukset, joiden etuovi ja takaovi ovat eri valtioissa kuten Alankomaiden ja Belgian jakamassa Baarlen kunnassa.

Usein rajat näyttäytyvätkin lähietäisyydeltä hieman erilaisina kuin kartoilla. Joskus niitä korostavat rajavyöhykkeet ja muurit, mutta useimmiten ne yllättävät huomaamattomuudellaan. Tornionjokilaakso lännessä ja erityinen Rajamaa idässä olivat jo sata vuotta sitten eri asemassa kuin muu Suomi, koska asukkaat olivat tottuneet kulkemaan rajan yli ja heille varattiin erivapauksia muun väestön passikäytännöistä – toisaalta samalla

voitiin rajoittaa ulkopuolisten tuloa rajan tuntumaan.

Norja sallii viisumivapaat matkat Venäjän rajaseudun asukkaille 30 km:n päähän rajalta. Schengen-mailla on viisumivapaus Taiwanin, Hongkongin ja Macaon passin haltijoille, vaikka alueiden katsotaan kuuluvan Kiinalle. Maailmalta löytyy paljon poikkeuksia pääsääntöihin. Viime vuosina Suomessakin on pohdittu ”pakkoruotsista” ja viisumisäännöistä vapautusta itärajan kuntiin tai lievennyksiä koronarajoitukseen länsirajalle. Aiheet eivät ole uusia.

”Kejsarillisen Majestetin Armollinen Asetus, mitä Suomeen tulewilda matkustawaisilda Ulkomaan miehildä ja heidän kohtansa pitä wariin otettaman” (23.2.1811) sisälsi nimestään huolimatta määräyksiä ainoastaan ruotsalaisille ja Ruotsiin matkustaville. Venäjän keisarin aloitteesta 19.1.1829 ja Ruotsin hallituksen suostuttua vastavuoroisuuteen helpotettiin 4.5.1829 valtakuntien kesken jaetun entisen Pohjanmaan läänin asukkaiden matkustamista uuden rajan yli. Vastava helpotus ulotettiin 23.11.1923 säädetyllä asetuksella ”Norjan alueella lähellä Suomen rajaa asuvaan väestöön”. Vielä sota-aikanakin säädettiin ”Asetus rajaliikenteestä Suomen ja Ruotsin välisellä maarajalla” (17.4.1942).

Rajajoki oli Tornionjokeakin vähäisempi vesistölinen este, jonka kannakselaiset ja inkeriläiset olivat tottuneet ylittämään, vaikka se olikin jo vuodesta 1812 Suomen ja Venäjän rajana tullitarkastuksineen. Ongelmaksi

nousi kuitenkin sortovuosina Suomen rakuntien huvila-asutus, jonka Venäjä aikoi saada tarkempaan valvontaansa liittämällä kunnat itseensä. Ensimmäinen maailmansota esti suunnitelman toteuttamisen ja pian oli suomalaisten vuoro toivoa rajansiirtoa, sillä Venäjän puolelle Kirjasalon kylään perustettiin Pohjois-Inkerin hoitokunta vaati- maan itsehallintoa tai liittämistä Suomeen.

Asetuksella 29.10.1918 muodostettiin Viipurin lääniin "Suomen ja Venäjän rajamaa", jonka komendantti sai määräaikaisten tehtävän järjestää alueella matkustus- ja muita rajoituksia. Alueen poikkeusoloja jatkettiin julistamalla se 6.6.1919 sotatilaan, joka päättyi vasta Tarton rauhansopimukseen. Kirjasalo jouduttiin evakuoimaan, mutta vähitellen pakolaisten tulo hiipui ja Rajamaan hallinto muuttui tavalliseksi rajavartioksi. Perinnöksi jäi rajaseutulakeja, joista viimeisin "Laki vastavuoroisesta sairaan- ja terveydenhoidosta rajaseudulla" (307/9.6.1961) on jo etääntynyt varsin kauas juuristaan.

Sata vuotta sitten, Tarton rauhansopimuk- sen tultua voimaan, Petsamon väestö käytti optio-oikeuttaan vanna Suomelle uskollisuudenvala. Presidentti Ståhlberg matkusti elokuussa 1921 Petsamoon ja alueen rajan- käynti päättyi 21.9.1921 Korvatunturille. Eri- tyinen Petsamon lääni lakkautettiin jo sama- na vuonna ja kunta liitettiin Oulun lääniin.

Kansainliitto päätti Ahvenanmaan ase- masta 21.6.1921. Suomi takasi Ahvenanmaalle itsehallinnon. Vaikka ahvenanmaalaisilla on Suomen passi, sen kannessa lukee myös "Åland". Passinsa ja lippunsa puolesta Ahvenanmaa rinnastuukin Färsaariin. Ainakin turisti- ja laivayhtiöt nauttivat tällaisista puoli-itsenäisistä valtioista.

Luonnossa rajat ovat joustavia, virtaavat ja kiemurtelevat. Kieltolaki, sotavuodet ja korona lisäsivät epätervettä fiksaatiota jäykkiin hallinnollisiin rajoihin. Sen hintana salakuljetus kukoisti sata vuotta sitten, mukaan lukien ihmiskuljetus. Algot Niska auttoi suomalaisten janoon, mutta myös juutalaisia pakoon Saksasta ja tarjosi osaamistaan sotilastiedustelun palvelukseen. Mitä tiiviimmin rajoja yritetään sulkea, sitä vaikeampi on tehdä eroa konnien ja sankarien välillä. Paikallistason arkielämän värisävyt haalistuvat, kun katsotaan kovin kaukaa, pääkaupunkien lakitivista ja kabineteista. Pahimmillaan ihmisläheisen näkökulman laaja kirjo korvautuu mustavalkoisella maailmankuvalla, jonka mallina on valinta elämän ja kuoleman

välillä. Silloinkin rajat kiehtovat, mutta kau- hutarinoiden hirviöiden tapaan niitä on mu- kavinta katsella turvallisen etäisyyden päästä.

Ville-Matti Piippo on tuonut ajankohtai- sen näkökulman rajojen hahmottamisen tapoihin viime marraskuussa Helsingin yli- opiston humanistisessa tiedekunnassa esi- tämässään pro-gradu -tutkielmassa "Raja, tar- tuntavaara ja karanteenilaitos 1918–1920", jonka erinomaiset aikalaiskuvat ja -lausumat havainnollistavat epidemiologian sekoittu- mista kauaskantoiseen ideologiaan. Karan- teenit saivat muitakin kuin kansanterveydel- lisiä tehtäviä. Aiemmin seudun asukkaille ar- kisesta rajasta tuli sata vuotta sitten nopeasti koko kansakunnan mielikuvissa myyttinen railo, jonka Unto Kailas ikuisti jouluksi 1931 julkaistussa "Rajalla"-runossaan:

Raja railona aukeaa.
Edessä Aasia, Itä.
Takana Lääntä ja Eurooppaa;
varjelen, vartija, sitä.

Uusi railoja saattaa avautua Eurooppaan, Tornionjoelle, Kihtiin ja Manner-Suomeen- kin nopeammin kuin arvaammekaan. Silloin kannattaa laskeutua norsunluutorneista ka- tutasolle, jalkautua korpeen tai tutkia kartas- toja suurenuslasilla ja kysellä paikan pääl- lä käyneiltä käytännön järjestelyjä. Miten sveitsiläiset ovat tulleet toimeen Büsingenin kylän kanssa? Miten on käynyt Matterhor- nin rinteillä ravintolan omistaneen italialai- sen, jonka jäätikön sulaminen siirsi Sveitsin vero- ja anniskelulakien piiriin? Miltä kohtaa Pietarinaukiota löytyvät jäätelökauppiat? Kenen joukoissa seisovat kyproksenturkkilai- set? Kuka hallitsee Somalimaata?

Rajat eivät ole pelkkä riesa, mutta eivät myöskään ratkaisu kaikkiin ongelmiin. Niitä on vartioitava ja rikottava, siirrettävä ja puo- lustettava. Rajat ja ajat muuttuvat, mutta ne pi- tää aina maltaa mitoittaa ihmisten mukaan, kuten myös vaatteet ja aatteet – siinä on tuen ja kahleiden, paidan ja pakkopaidan ero. Ra- jojen pyhittäminen, loukkaamattomuus, ide- ologisointi ja mytologisointi ovat 1900-luvun loppupuolen valtioviisautta, joka ei kuiten- kaan ole palvellut tarkoitustaan kovin hyvin enää 2000-luvulla. Muoti muuttuu rajajär- telyissäkin, valaanluut vaihtuvat joustavaan lycraan ja hatut myssyihin kuin konsanaan 1700-luvun Ruotsin politiikassa. Hyvät rajat ei- vät purista eivätkä kulu puhki nopeasti, niissä on kasvuvaraa ja yksilöllistä tyyliä.